

UDK [364.624.6:612.67]:347.156

[364.624.6:612.67]:2-184.3

303.62

10.53745/bs.94.4.5

Primljeno: 13. 10. 2024.

Prihvaćeno: 20. 11. 2024.

Izvorni znanstveni članak

STRAH OD SMRTI U ODNOSU NA SPOL I FAKTORE RELIGIOZNOSTI

Antun VOLENIK

Fakultet filozofije i religijskih znanosti Sveučilišta u Zagrebu
Jordanovac 110, HR – 10000 Zagreb
a.volenik@ffrz.hr

Andrija PISKAĆ

Fakultet filozofije i religijskih znanosti Sveučilišta u Zagrebu
Jordanovac 110, HR – 10000 Zagreb
apiskac86@gmail.com

Sažetak

U ovom radu se prikazuju rezultati ispitivanja ovisnosti jačine straha od smrti u odnosu na faktore religioznosti i spol. U ispitivanju, u kojem je sudjelovala 631 osoba iz Republike Hrvatske, pokazalo se da žene iskazuju statistički značajno veći strah od smrti u usporedbi s muškarcima. Istraživanje je također ispitivalo povezanost straha od smrti s različitim dimenzijama religioznosti, kao što su Božja volja, religijsko vjerovanje, socijalno ponašanje i obredna religioznost, ili i s osjećajem zadovoljstva životom. Kod muškaraca je identificirana slabija povezanost između straha od smrti i navedenih dimenzija religioznosti, dok su kod žena ispitivane povezanosti bile negativne i statistički značajne. Rezultati ovog istraživanja potvrđuju velik utjecaj spola u odnosu na jačinu straha od smrti te na složenost odnosa između oblika religioznosti i osjećaja straha od smrti.

Ključne riječi: strah od smrti, religioznost, spolne razlike, zadovoljstvo životom.

Uvod

Strah od smrti je općeljudski fenomen, koji je, paradoksalno, malo istraživano, a osobito su rijetka istraživanja unutar našeg jezičnog područja. Strah od smrti često se pojednostavljeno uzima kao jedan od glavnih razloga za postojanje

religije kao takve, a često i kao objašnjenje motivacije pojedine osobe da živi i slijedi svoja religijska uvjerenja. Polazi se iz pretpostavke da su religijska uvjerenja privlačna čovjeku kojeg muči strah od smrti jer nude i doslovnu i simboličnu besmrtnost. »Doslovnu besmrtnost« jer se baziraju na vjerovanju o zagrobnom životu, što je kod kršćanstva i islama osobito razvijeno, a simboličnu jer se kroz dosljedno življenje i pripadnost razrađenim sustavima vrijednosti nudi dosezanje razine svetosti, koja se generacijama pamti kroz tzv. fenomen svetosti. Ipak dosadašnja istraživanja pokazuju da su takve pretpostavke često postavljene *a priori* i nemaju uporišta u modernim istraživanjima.¹ Budući da su rezultati koje nalazimo u literaturi uglavnom dobiveni na populaciji izvan Republike Hrvatske, ovo istraživanje išlo u je pravcu što većeg i heterogenijeg uzorka kojim se zahvatio veći postotak stanovništva u našoj zemlji. Istraživanje je obuhvatilo uglavnom osobe koje se izjašnjavaju katolicima, a u određenom postotku tu su bili i protestanti, pravoslavci, ateisti te agnostici, što donekle slijedi rezultate zadnjeg popisa stanovništva u Republici Hrvatskoj. Možemo odmah podsjetiti da je katolika 8,97 %, pravoslavaca 3,32 %, muslimana 1,32 %, osoba koje nisu vjernici i ateista 4,71 %, dok se 1,72% osoba nije željelo izjasniti na pitanje o vjeri.²

Kao što smo uvodno napomenuli, dosadašnja istraživanja pokazuju da je direktno povezivanje nečije religioznosti sa strahom od smrti zapravo predrasuda jer su dokazi za bilo kakav odnos, bilo korelacijski bilo uzročno-posljedični, između tjeskobe zbog smrti i vjerskih uvjerenja prilično slabi.³ To pokazuje kako strahu od smrti u povezanosti s religioznim uvjerenjima treba prići što šire i pokušati sagledati što više njegovih komponenata, što će u ovom, kao i sljedećim člancima, biti slučaj.

Strah od smrti možemo promatrati pod više vidova, a mi ćemo se u ovom radu zaustaviti na trima. Prvi je strah od smrti kao općeljudski fenomen i njegova povezanost s faktorima religioznosti, kao što su Božja volja, obredna religioznost, socijalno ponašanje i religijsko vjerovanje. Druga dva su strah od smrti gledan kao anksiozni poremećaj i kao egzistencijalno pitanje povezano posebno s varijablom zadovoljstva životom u cjelini.

¹ Usp. Jessie DEZUTTER – Bart SOENENS – Koen LUYCKX – Sabrina BRUYNEEL – Maarten VANSTEENKISTE – Bart DURIEZ – Dirk HUTSEBAUT, The role of religion in death attitudes: distinguishing between religious belief and style of processing religious contents, u: *Death study*, 33 (2009) 1, 73-92.

² Usp. DRŽAVNI ZAVOD ZA STATISTIKU, *Konačni rezultati*, Zagreb, 2022., 12.

³ Usp. Jonathan JONG, Death anxiety and religion, u: *Current opinion in psychology*, 6 (2021.), 40-44, ovdje 40.

1. Cilj, problemi, hipoteze istraživanja

Cilj ovog istraživanja je ispitati postoje li razlike između muškaraca i žena u strahu od smrti te u povezanosti straha od smrti s faktorima religioznosti i zadovoljstva životom. Naime, postojeći podatci ukazuju na to da žene općenito pokazuju izraženije simptome straha, tjeskobe i anksioznosti, što je potvrđeno kako u svakodnevnim situacijama tako i u brojnim istraživanjima. Međutim, specifičnost straha od smrti otvara prostor za istraživanje spolnih razlika u toj dimenziji te određivanje koliko su te razlike značajne. Stoga, glavni problemi ovog istraživanja uključuju ispitivanje postojanja razlike u strahu od smrti između muškaraca i žena kao i istraživanje razlika u povezanosti straha od smrti s određenim faktorima religioznosti kod obaju spolova. Također ovo istraživanje proširuje fokus na aspekte poput povezanosti straha od smrti i religijskih vjerovanja, obredne religioznosti, osjećaja Božje prisutnosti i zadovoljstva životom. U skladu s postavljenim problemima glavne hipoteze predviđaju da će žene pokazivati statistički značajno izraženiji strah od smrti u usporedbi s muškarcima te da će strah od smrti kod žena negativno korelirati sa svim faktorima religioznosti, dok kod muškaraca neće biti takve sveobuhvatne povezanosti. Također, očekuje se da će strah od smrti značajno utjecati na zadovoljstvo života kod žena dok se kod muškaraca takva povezanost ne očekuje.

2. Metoda istraživanja

2.1. Sudionici

U ovom istraživanju sudjelovala je 631 osoba iz Republike Hrvatske. Najmlađi sudionik imao je 18 godina, dok je najstariji sudionik imao 80 godina. Istraživanje je provedeno na općoj populaciji. Opseg osoba koje su obuhvaćene ovim istraživanjem je heterogen, ispitivano je 482 osobe različitog zaposlenja te 149 osoba koje su studenti. Od 631 sudionika, njih se 621 izjasnilo katolicima, četiri osobe ateistima, dvije pravoslavicima, a po jedna osoba pripadnikom ostalih religija: jedan musliman, jedan protestant, jedan agnostik te jedan evangelik. Od 631 sudionika u istraživanju, njih 209 bilo je muškog spola, a 422 ženskog spola.

2.2. Instrumenti istraživanja

Za ispitivanje religioznosti koristio se Upitnik religioznosti.⁴ Upitnik religioznosti sastoji se od 26 čestica na koje sudionici odgovaraju pomoću Likertove

⁴ Usp. Damir LJUBOTINA, Razvoj novog instrumenta za mjerenje religioznosti, u: XIV. Dani psihologije u Zadru: sažetci radova, Zadar, 2004.

skale u rasponu od 0 do 3, pri čemu je 0 označavalo »sasvim netočno«, a 3 »sasvim točno«. U ovom upitniku religioznost je obuhvaćala četiri dimenzije: posljedice religioznosti na socijalno ponašanje, religijska vjerovanja, obredna religioznost te osjećaj Božje prisutnosti. Socijalno ponašanje i obrednu religioznost pojedinačno ispituju 6 čestica (sveukupno 12), a osjećaj Božje prisutnosti 5 čestica. Preostalih 9 čestica ispituju religijska vjerovanja. Primjer čestice za religijsko vjerovanje je: »Vjerujem u život poslije smrti«, primjer čestice za obrednu religioznost jest: »Pridržavam se posta«, primjer čestice za posljedice religioznosti na socijalno ponašanje jest: »Za svoju religiju treba se ponekad boriti«, a primjer čestice za osjećaj Božje prisutnosti je »Ponekad osjećam prisutnost Boga ili nekog božanskog bića«. Ukupan rezultat na Upitniku religioznosti dobiven je na način da su se zbrojili rezultati na svim česticama. Čestice koje se obrnuto boduju nalaze se pod brojevima 20 i 25. Teorijski raspon upitnika u ovom istraživanju bio je od 0 do 78. Veći rezultat na upitniku ukazivao je na veću religioznost. U ovom istraživanju Cronbach alpha skale iznosio je ,95 – što je visoka razina pouzdanosti. Korelacije svake pojedine čestice s ukupnim rezultatom su u rasponu od ,47 do ,82 – što su prihvatljivi rezultati. Izbacivanjem pojedinačno svake čestice iz skale Cronbach alpha se smanjuje, stoga nije bilo potrebe za poduzimanjem takvih radnji.

Za ispitivanje straha od smrti koristila se Templerova skala straha od smrti.⁵ Skala se sastoji od 15 čestica na koje sudionici odgovaraju s 0 ili 1, pri čemu je 0 označavalo »ne, nije tako«, a 1 »da, tako je«. Primjeri čestica su sljedeći: »uopće me nije strah umrijeti«, »prizor mrtvog tijela mi je zastrašujući«, »često razmišljam o tome koliko je život kratak« te »nije me pretjerano strah dobivanja raka«. Ukupan rezultat na Templerovoj skali straha od smrti dobiven je na način da su se zbrojili rezultati na svim česticama. Čestice koje se obrnuto boduju nalaze se pod brojevima 2, 3, 5, 6, 7, 15. Teorijski raspon upitnika u ovom istraživanju bio je od 0 do 15. Veći rezultat na upitniku ukazivao je na veći strah od smrti. U ovom istraživanju Cronbach alpha skale iznosio je ,78 – što je prihvatljiva razina pouzdanosti. Korelacije svake pojedine čestice s ukupnim rezultatom su u rasponu od ,33 do ,53 – što su prihvatljivi rezultati. Izbacivanjem pojedinačno svake čestice iz skale Cronbach alpha se smanjuje, stoga nije bilo potrebe za poduzimanjem takvih radnji.

⁵ Usp. Donald TEMPLER, Death anxiety scale, u: *Proceedings of the annual convention of the American psychological association*, 4 (1969.) 1, 737-738.

Za ispitivanje zadovoljstva životom koristila se Skala zadovoljstva životom.⁶ Skala se sastoji od 5 čestica na koje sudionici odgovaraju pomoću Likertove skale u rasponu od 1 do 7, pri čemu je 1 označavalo »uopće se ne slažem«, a 7 »u potpunosti se slažem«. Primjeri čestica su sljedeći: »u više aspekata moj život je blizak idealnom«, »zadovoljan sam svojim životom« te »kada bih ponovno živio svoj život, ne bih mijenjao/la gotovo ništa«. Ukupan rezultat na Skali zadovoljstva životom dobiven je na način da su se zbrojili rezultati na svim česticama. Teorijski raspon upitnika u ovom istraživanju bio je od 5 do 35. Veći rezultat na upitniku ukazivao je na zadovoljstvo životom. U ovom istraživanju Cronbach alpha skale iznosio je ,81 – što je prihvatljiva razina pouzdanosti. Korelacije svake pojedine čestice s ukupnim rezultatom su u rasponu od ,53 do ,67 – što su prihvatljivi rezultati. Izbacivanjem pojedinačno svake čestice iz skale Cronbach alpha se smanjuje, stoga nije bilo potrebe za poduzimanjem takvih radnji.

2.3. Postupak istraživanja

Ovo istraživanje provedeno je *online* tijekom travnja 2024. godine. *Online* upitnik, koji se koristio u istraživanju, dijelio se i objavljivao na raznim Whatsapp grupama te putem elektroničke pošte. Prije samog ispunjavanja upitnika sudionicima je prikazan informirani pristanak koji je sadržavao sve potrebne informacije o istraživanju: trajanje, opći cilj, način provođenja te garancija anonimnosti i povjerljivosti podataka. Osim navedenih informacija u vezi istraživanja, na samom početku navedeni su i kontakti osoba koje provode istraživanje u slučaju bilo kakvih dodatnih pitanja, pritužbi ili znatiželje u vezi rezultata istraživanja. Poslije svega sudionici istraživanja mogli su pročitati kako je istraživanje u potpunosti anonimno te kako mogu odustati u bilo kojem trenutku. Spomenuti *online* upitnik sastojao se od tri seta pitanja, gdje je svaki set označavao upitnik za jedan konstrukt koji se ispitivao. Sudionicima je prije ispunjavanja svakog od triju setova pitanja dana uputa o načinu ispunjavanja, uključujući i značenje svakog broja u određenoj skali. Poslije odgovaranja na setove pitanja sudionici su morali dati demografske podatke koji su uključivali njihov spol, dob, fakultet te religijsko opredjeljene. Sudionicima je također navedeno kako se pritisak na tipku »Dalje« u upitniku smatra njihovo

⁶ Usp. Zvezdan PENEZIĆ, Skala zadovoljstva životom, u: *Zbirka psihologijskih skala i upitnika I*, Zadar, Sveučilište u Zadru, 2002.

vim pristankom na sudjelovanje u istraživanju. Vrijeme potrebno za ispunjavanje upitnika bilo je od 15 do 20 minuta.

3. Rezultati istraživanja

3.1. T-test za nezavisne uzorke

T-test za nezavisne uzorke upotrijebljen je kako bi se utvrdilo postoji li statistički značajna razlika u strahu od smrti između muškaraca i žena. Rezultati su prikazani u Tablici 1.

Tablica 1. Rezultati t-testa za nezavisne uzorke

Varijabla	F	t
Strah od smrti	1,04	-4,26**

Napomena: ** $p < 0,01$

U Tablici 1 vidljivo je kako postoji statistički značajna razlika u strahu od smrti između muškaraca ($M=5,35$, $SD=3,29$) i žena ($M=6,62$, $SD=3,37$), [$t(567)=-4,26$, $p<0,01$].

3.2. Korelacija između ispitivanih varijabli kod muškaraca ($N=209$)

U Tablici 2 prikazane su korelacije između varijabli koje su se koristile u istraživanju kod muškaraca.

Tablica 2. Korelacije između ispitanih varijabli kod muškaraca

Varijabla	1.	2.	3.	4.	5.	6.
1. Strah od smrti	-	-0,06	-0,22**	-0,05	-0,18*	-0,13
2. Božja volja		-	0,57**	0,38**	0,28**	0,21**
3. Religijsko vjerovanje			-	0,53**	0,53**	0,15*
4. Socijalno ponašanje				-	0,24**	0,04
5. Obredna religioznost					-	0,27**
6. Zadovoljstvo životom						-

Napomena: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Gledajući podatke u Tablici 2, možemo uočiti kako postoje tri statistički neznčajne povezanosti koje su sve vrlo slabe negativne. Prva takva povezanost je između straha od smrti i Božje volje ($r(188)=-0,06$, $p>0,05$). Druga povezanost je između straha od smrti i socijalnog ponašanja ($r(188)=-0,05$, $p>0,05$). Treća i posljednja povezanost je između straha od smrti i zadovoljstva živo-

tom ($r(188)=-0,13$, $p>0,05$). Nadalje, povezanosti koje su statistički značajne su između straha od smrti i religijskog vjerovanja ($r(188)=-0,22$, $p<0,01$), te je ona slaba pozitivna, te između straha od smrti i obredne religioznosti ($r(188)=-0,18$, $p<0,05$), koja je vrlo slaba negativna. Pozitivne korelacije govore nam kako se sa smanjenjem odnosno povećanjem vrijednosti jedne varijable smanjuje, odnosno povećava vrijednost druge varijable, dok nam negativne korelacije govore kako se sa smanjenjem vrijednosti jedne varijable povećava vrijednost druge varijable.

3.3. Korelacije između ispitivanih varijabli kod žena ($N=422$)

U Tablici 3 prikazane su korelacije između varijabli koje su se koristile u istraživanju kod žena.

Tablica 3. Korelacije između ispitivanih varijabli kod žena

Varijabla	1.	2.	3.	4.	5.	6.
1. Strah od smrti	-	-0,10*	-0,18**	-0,14**	-0,18**	-0,14*
2. Božja volja		-	0,58**	0,39**	0,38**	0,23**
3. Religijsko vjerovanje			-	0,66**	0,52**	0,14**
4. Socijalno ponašanje				-	0,36**	0,05
5. Obredna religioznost					-	0,12*
6. Zadovoljstvo životom						-

Napomena: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Gledajući podatke u Tablici 3, možemo uočiti kako je strah od smrti statistički značajno povezan sa svim varijablama u istraživanju kod žena te je riječ o vrlo slabim negativnim povezanostima. Prva takva povezanost je između straha od smrti i Božje volje ($r(381)=-0,10$, $p<0,05$). Druga povezanost je između straha od smrti i religijskog vjerovanja ($r(381)=-0,18$, $p<0,01$). Treća takva povezanost je između straha od smrti i socijalnog ponašanja ($r(381)=-0,14$, $p<0,01$). Četvrta povezanost je između straha od smrti i obredne religioznosti ($r(381)=-0,18$, $p<0,01$). Peta i posljednja povezanost je između straha od smrti i zadovoljstva životom ($r(381)=-0,14$, $p<0,05$). Negativne korelacije nam govore kako se sa smanjenjem vrijednosti jedne varijable povećava vrijednost druge varijable.

4. Rasprava

Prvi jasni rezultat koji se poklapa s drugim međunarodnim istraživanjima pokazuje da i kod opće populacije u Republici Hrvatskoj postoji statistički zna-

čajna razlika između doživljaja straha od smrti između muškaraca i žena te je time potvrđena prva hipoteza ovog istraživanja. Naime, prethodna istraživanja konstantno dokazuju izraženiji strah od smrti kod žena u odnosu na muškarce.^{7 8 9} Jedno od mogućih objašnjenja takvih rezultata krije se u sagledavanju specifičnosti pogleda koji općenito zauzimaju žene i muškarci u različitim situacijama. Stillion¹⁰ zaključuje kako su muškarci više kognitivno orijentirani, dok žene sagledavaju situacije više na emotivnoj razini. Moguće je da žene osjećaju veći strah od smrti upravo zato što su emocionalno vezane uz nju. S druge strane, kognitivni pogled na smrt muškarcima omogućava da se distanciraju. Također, jedno od mogućih objašnjenja je i to što žene općenito imaju viši rezultat na crti ličnosti neuroticizma od muškaraca.¹¹ Upravo je neuroticizam povezan sa sklonošću prema sniženom raspoloženju, tjeskobi, ljutnji, stresu i emocionalnoj osjetljivošću.¹² Moguće je kako je upravo neuroticizam podloga za to da žene imaju emocionalniji pogled na stvari i situacije oko sebe.

Nadalje, rezultati ukazuju kako je strah od smrti statistički negativno povezan sa svim faktorima religioznosti kod žena, dok je kod muškaraca statistički značajno povezan samo s određenim faktorima, čime je potvrđena i druga hipoteza u ovom istraživanju. U prethodnim istraživanjima pronađeno je kako je strah od smrti negativno povezan s religioznošću kod obaju spolova¹³ te da se kao moguće objašnjenje nameće to što religija kao sustav vjerovanja nudi čovjeku uvjerenje u život poslije smrti. Ukoliko osoba prihvaća takvo uvjerenje, onda smrt za nju ne predstavlja tako tragičan događaj jer njezin život neće prestati postojati. Također, religije često govore i o nagradama koje čekaju čovjeka nakon smrti kao i o prestanku patnje, stoga smrt ne bi trebala biti događaj kojeg bi se religiozna osoba trebala bojati. No, kao što smo uvodno

⁷ Usp. John PIERCE – Adam COHEN – Jacqueline CHAMBERS – Rachel MEADE, Gender differences in death anxiety and religious orientation among US high school and college students, u: *Mental health, religion & culture*, 10 (2007.) 2, 143-150.

⁸ Usp. Carla ENS – John BOND, Death anxiety and personal growth in adolescents experiencing the death of a grandparent, u: *Death studies*, 29 (2005.) 2, 171-178.

⁹ Usp. Andrew DATTEL – Robert NEIMEYER, Sex differences in death anxiety: Testing the emotional expressiveness hypothesis, u: *Death studies*, 14 (1990.) 1, 1-11.

¹⁰ Usp. Judith STILLION, *Death and the sexes*, Washington, 1985.

¹¹ Usp. Richard LYNN – Terence MARTIN, Gender differences in extraversion, neuroticism, and psychoticism in 37 nations, u: *The journal of social psychology*, 137 (1997.) 3, 369-373.

¹² Usp. Tamera SCHNEIDER, The role of neuroticism on psychological and physiological stress responses, u: *Journal of experimental social psychology*, 40 (2004.) 6, 795-804.

¹³ Usp. Kevin FLANNELLY – Andrew WEAVER – Karen COSTA, A systematic review of religion and spirituality in three palliative care journals, u: *Journal of palliative care*, 20 (2004.) 1, 50-56.

¹⁴ Usp. Timothy DAALEMAN – Debra DOBBS, Religiosity, spirituality, and death attitudes in chronically ill older adults, u: *Research on aging*, 32 (2010.) 2, 224-243.

napomenuli, ta negativna povezanost ide i preko ova dva uobičajena objašnjenja. Naime, ono što je zanimljivo u ovom istraživanju jest povezanost straha od smrti sa specifičnim faktorima religioznosti te se ta povezanost razlikuje između muškaraca i žena. S obzirom na spomenutu emocionalnost kod žena i kogniciju kod muškaraca, povezanost straha od smrti sa svim faktorima religioznosti kod žena ne bi trebala biti začuđujuća. Ono što bi trebalo detaljnije objasniti su faktori po kojima se muškarci i žene razlikuju, a to su socijalno ponašanje i Božja volja. Zaključno rezultati nam ukazuju kako je strah od smrti kod žena statistički značajno negativno povezan sa zadovoljstvom životom, ali ne i kod muškaraca, čime nije potvrđena treća hipoteza. Takav rezultat također će trebati detaljnije objašnjenje.

Odnos između straha od smrti i zadovoljstva životom bio je istaknut fokus u psihološkim istraživanjima, posebice u razumijevanju kako egzistencijalni strahovi utječu na subjektivno blagostanje pojedinca. Na zadovoljstvo životom, odnosno na kognitivnu procjenu vlastitog života u cjelini, utječu različiti emocionalni i psihološki čimbenici, uključujući i strah od smrti. Studije dosljedno pokazuju statistički značajnu negativnu korelaciju između straha od smrti i zadovoljstva životom, osobito kod žena, dok je kod muškaraca ta korelacija često slaba ili statistički beznačajna.¹⁵ Strah od smrti, ili tanatofobija, odnosi se na tjeskobu i strah povezan s iščekivanjem vlastite smrti. Za mnoge pojedince taj strah remeti njihov osjećaj blagostanja jer često izaziva egzistencijalne teške misli o smislu života, propuštenim prilikama i neostvarenim ciljevima.¹⁶ Zadovoljstvo životom, s druge strane, mjera je načina na koji pojedinci procjenjuju svoj život, uzimajući u obzir i njihova postignuća i emocionalno stanje. Osobi koja doživljava visoku razinu tjeskobe od smrti može biti teško usredotočiti se na pozitivne aspekte života, što negativno utječe na njezino zadovoljstvo životom.¹⁷ Istraživanja su pokazala da je strah od smrti u negativnoj korelaciji s osjećanjem zadovoljstva životom, osobito kod žena. To znači da što je strah od smrti intenzivniji, to su niže prijavljene razine zadovoljstva životom među ženama. Međutim, za muškarce odnos između tih dviju varijabli često nije statistički značajan, kao i u ovome istraživanju. Razumijevanje zašto

¹⁵ Usp. Nina WOODS – Kenneth WITTE, Life satisfaction, fear of death, and ego identity in elderly adults, u: *Bulletin of the psychonomic society*, 18 (1981.) 4, 165-168.

¹⁶ Usp. Mohsen JOSHANLOO – Veljko JOVANOVIĆ, The relationship between gender and life satisfaction: Analysis across demographic groups and global regions, u: *Archives of women's mental health*, 23 (2020.) 3, 331-338.

¹⁷ Usp. Tanya ALAGH – Sanjay GHOSH, Impact of fear of personal death on life satisfaction among old age people, u: *Journal of positive school psychology*, 6 (2022.) 5, 401-408.

ta spolna razlika postoji zahtijeva pomnije ispitivanje načina na koji muškarci i žene emocionalno reagiraju i nose se s egzistencijalnim strahovima.

Govoreći o ženama, nekoliko čimbenika pridonosi tomu zašto žene doživljavaju jaču negativnu korelaciju između straha od smrti i zadovoljstva životom. Prvo, već spomenuto emocionalno izražavanje igra ključnu ulogu. Istraživanja sugeriraju da su žene, općenito, sklonije biti otvorenije u pogledu svojih emocija i vjerojatnije je da će izraziti osjećaje ranjivosti, straha i tjeskobe.¹⁸ Strah od smrti, kao egzistencijalna prijetnja, izaziva snažne emocije, a emocionalna otvorenost žena znači da je vjerojatnije da će priznati i iskazati te osjećaje. Ta emocionalna transparentnost može pojačati utjecaj tjeskobe od smrti na njihov ukupni osjećaj dobrobiti, što dovodi do značajnog negativnog učinka na osjećaj zadovoljstva životom. Nadalje, društvena i kulturna očekivanja vezana uz spol mogu pridonijeti toj korelaciji. Žene se često suočavaju s društvenim pritiscima povezanim s ulogama njegovateljice i obiteljskim odgovornostima, što može pogoršati njihov strah od smrti, posebno u pogledu dobrobiti onih za koje skrbe.¹⁹ Ideja o ostavljanju voljenih ili neispunjavanju obiteljskih dužnosti može pojačati tjeskobu povezanu sa smrću, dodatno smanjujući zadovoljstvo životom. Te spolno određene odgovornosti stavljaju jedinstveni emocionalni teret na žene, pojačavajući njihove egzistencijalne strahove i pridonoseći jačoj korelaciji između straha od smrti i smanjenog osjećanja zadovoljstva životom. Poslije svega, istraživanja o zadovoljstvu životom i strahu od smrti sugeriraju da je vjerojatnije da će žene internalizirati strahove o smrti i umiranju, povezujući te tjeskobe s osobnim neuspjehom ili neostvarenim ciljevima.²⁰ Kako žene često visoko cijene odnose i emocionalne veze, strah od gubitka tih veza ili ostavljanja situacija i stvari neriješenima može ozbiljno utjecati na njihov osjećaj zadovoljstva životom. Taj duboko emocionalni i relacijski kontekst čini žene ranjivijima na psihološke učinke straha od smrti, što objašnjava statistički značajnu negativnu korelaciju između straha od smrti i zadovoljstva životom.

Nasuprot tomu, korelacija između straha od smrti i zadovoljstva životom nije statistički značajna za muškarce, što je fenomen koji se može objasniti kroz više čimbenika, uključujući emocionalnu regulaciju, mehanizme suočavanja i društvene norme. Muškarci imaju tendenciju manje izražavanja svojih emoci-

¹⁸ Usp. Farzana BIBI – Abid CHAUDHRY – Erum AWAN, Impact of gender, age and culture on life satisfaction, u: *Pakistan Association of anthropology*, 27 (2015.) 2, 1649-1652.

¹⁹ Usp. Mohsen JOSHANLOO – Veljko JOVANOVIĆ, The relationship between gender and life satisfaction: Analysis across demographic groups and global regions, 336.

²⁰ Usp. *Isto*.

ja, osobito strahova i ranjivosti.²¹ Kulturalne norme često potiču muškarce da zauzmu stoički stav prema strahu, promičući emocionalnu suzdržanost pred egzistencijalnim problemima poput smrti.²² To potiskivanje tjeskobe povezano sa smrću može dovesti do toga da muškarci prijavljuju niže razine straha od smrti ili da to ne priznaju kao značajnu emocionalnu zabrinutost, što slabi potencijalni utjecaj na njihovo zadovoljstvo životom. Mehanizmi suočavanja također igraju ključnu ulogu. Muškarci će vjerojatnije usvojiti pristupe usmjerene na zadatke ili rješavanje problema kako bi se suočili sa stresom, usredotočujući se na opipljiva postignuća i vanjske ciljeve umjesto da se bave egzistencijalnim strahovima.²³ Taj praktičan stil suočavanja vođen ciljem može zaštititi muškarce od emocionalne tjeskobe zbog smrti, omogućujući im da zadrže relativno stabilan osjećaj životnog zadovoljstva. Usredotočujući se na postignuća i vanjske uspjehe, muškarci mogu smanjiti utjecaj egzistencijalnih briga na svoje cjelokupno blagostanje. Štoviše, dob i životne faze dodatno objašnjavaju zašto muškarci možda nemaju statistički značajnu korelaciju između straha od smrti i zadovoljstva životom. Istraživanja pokazuju da muškarci, kako stare, imaju tendenciju prijavljivati više razine zadovoljstva životom, često se fokusirajući na postignuća u karijeri, financijsku sigurnost i neovisnost.²⁴ Kao rezultat toga, čak i ako iskuse strah od smrti, on može biti zasjenjen osjećajem ispunjenosti njihovim životnim postignućima. To je u suprotnosti sa ženama, čije je zadovoljstvo životom uže povezano s emocionalnim i relacijskim čimbenicima, koji mogu biti poremećeni tjeskobom zbog smrti.²⁵

Istraživanja su dosljedno pokazala da su žene sklone pokazivati višu razinu religioznosti od muškaraca u različitim dimenzijama, poput vjere u Božju volju i sudjelovanja u vjerskim praksama.²⁶ Ta povećana religioznost među ženama sugerira da religijska uvjerenja i običaji mogu igrati središnju ulogu u njihovim životima, utječući na to kako upravljaju egzistencijalnim strahovima, kao što je strah od smrti. Žene se često okreću religijskim uvjerenjima, poput

²¹ Usp. Farzana BIBI – Abid CHAUDHRY – Erum AWAN, Impact of gender, age and culture on life satisfaction, 1651.

²² Usp. Mohsen JOSHANLOO – Veljko JOVANOVIĆ, The relationship between gender and life satisfaction: Analysis across demographic groups and global regions, 336.

²³ Usp. Tanya ALAGH – Sanjay GHOSH, Impact of fear of personal death on life satisfaction among old age people, 401-408.

²⁴ Usp. Mohsen JOSHANLOO – Veljko JOVANOVIĆ, The relationship between gender and life satisfaction: Analysis across demographic groups and global regions, 337.

²⁵ Usp. Tanya ALAGH – Sanjay GHOSH, Impact of fear of personal death on life satisfaction among old age people, 401-408.

²⁶ Usp. Paschal SHEERAN – Russell SPEARS – Charles ABRAHAM – Dominic ABRAMS, Religiosity, gender, and the double standard, u: *The journal of psychology*, 130 (1996.) 1, 23-33.

koncepta Božje volje, kao izvoru utjehe i kontrole nad nekontroliranim aspektima života, kao što je smrt. Teorija Millera i Hoffmanna²⁷ naglašava da žene, budući da su općenito sklonije riziku od muškaraca, imaju veću vjerojatnost da traže sigurnost kroz sustave religijskih uvjerenja koji pružaju strukturirani način upravljanja neizvjesnostima poput smrti. Vjerska učenja često promiču zagrobni život ili božansku svrhu, što može smanjiti strah od smrti. Budući da su žene više religiozno angažirane i teže dublje internalizirati ta učenja, vjera u Božju volju služi kao mehanizam za ublažavanje straha od smrti. Religioznost, posebice vjera u Božju volju, omogućuje pojedincima da smrt vide kao dio božanskog plana, smanjujući tjeskobu povezanu s neizvjesnošću smrti. Žene će se, zbog svoje jače povezanosti s religijskim uvjerenjima, vjerojatnije koristiti religijom kao tamponom protiv straha od smrti.²⁸ Uvjerenje da su njihovi životi vođeni božanskom voljom daje osjećaj svrhe i smanjuje osjećaj bespomoćnosti pred smrću. Taj mehanizam im pomaže da smrt ne vide kao kaotičan nekontroliran događaj, već kao dio božanskog uređenog plana, koji pruža emocionalno olakšanje. Nasuprot tomu, manje je vjerojatno da će se muškarci oslanjati na religijska uvjerenja da bi se nosili s egzistencijalnim problemima poput smrti. Općenito niža religioznost muškaraca i više individualistički pristup životnim izazovima čine religijska uvjerenja, specifično vjeru u Božju volju i socijalno ponašanje potaknuto religijskim vjerovanjem, manje značajnim u ublažavanju njihova straha od smrti.²⁹ Muškarci bi se mogli više usredotočiti na svjetovne pristupe, poput postizanja osobnih ciljeva, financijskog uspjeha ili ostavljanja nasljeđa, što ne zahtijeva nužno vjerske okvire za suočavanje.

Nadalje, veća uključenost žena u njegovateljske uloge i njihova usmjerenost prema drugima također može objasniti jaču korelaciju između njihova straha od smrti i socijalnog ponašanja potaknutog religioznošću.³⁰ Veća je vjerojatnost da će žene biti uključene u društveno religiozno ponašanje, kao što je pomaganje siromašnima, što je u skladu s religijskim učenjima o suosjećanju i brizi. To je u skladu s idejom da su žene socijalizirane da prihvate uloge njegovatelja i uloge usmjerene na zajednicu, što može snažno ojačati vjerske za-

²⁷ Usp. Alan MILLER – John HOFMANN, Risk and religion: An explanation of gender differences in religiosity, u: *Journal for the scientific study of religion*, 34 (1995.) 1, 63-75.

²⁸ Usp. Paschal SHEERAN – Russell SPEARS – Charles ABRAHAM – Dominic ABRAMS, Religiosity, gender, and the double standard, 23-33.

²⁹ Usp. *Isto*.

³⁰ Usp. Alan MILLER – John HOFMANN, Risk and religion: An explanation of gender differences in religiosity, 63-75.

jednice.³¹ Pomaganje drugima i pridržavanje vjerskih normi načini su na koje žene osjećaju kontrolu i svrhu, što im zauzvrat može pomoći da se nose sa strahom od smrti. Ti činovi religioznog društvenog ponašanja nisu samo obveze zajednice, već pružaju psihološku utjehu poticanjem vjere u obavljanje »Božjeg posla« na zemlji. To pomaže u ublažavanju tjeskobe od smrti, pružajući osjećaj moralnog postignuća i božanskog odobravanja. Žene su općenito emocionalno izražajnije od muškaraca zbog čega je vjerojatnije da će se okrenuti religijskim okvirima kako bi obradile i upravljale duboko ukorijenjenim emocijama kao što je strah od smrti. Emocionalna otvorenost povezana sa ženskom religioznošću omogućuje im da se dublje uključe u rituale i vjerovanja koja promiču utjehu i povezanost s božanskom svrhom kao što je vjera u Božju volju. Religiozna društvena ponašanja, kao što je pomaganje siromašnima, jačaju osjećaje altruizma i vrline, što može dodatno smanjiti strah od smrti poticanjem osjećaja da smo živjeli smislen život u skladu s vjerskim načelima.

S druge strane, muškarci neće doživjeti istu značajnu vezu između određenih faktora religioznosti i straha od smrti zbog razlika u strategijama emocionalnog suočavanja i nižeg ukupnog vjerskog angažmana.³² Istraživanja sugeriraju da je manje vjerojatno da će se muškarci koristiti religijom kao mehanizmom suočavanja, već se umjesto toga odlučuju za praktične, svjetovne načine upravljanja stresom i tjeskobom, koji se možda neće izravno baviti egzistencijalnim problemima poput smrti. Stoga muškarci možda neće doživjeti isto emocionalno olakšanje koje pruža vjera u Božju volju ili uključivanje u religiozna društvena ponašanja, što objašnjava slabiju korelaciju između straha od smrti i specifičnih faktora religioznosti, poput Božje volje i socijalnog ponašanja, kod muškaraca.

Zaključak

Postoji statistički značajna razlika između doživljaja straha od smrti kod muškaraca i žena, pri čemu žene pokazuju veći strah, što se povezuje s njihovom emocionalnom reakcijom na smrt i većom sklonošću neuroticizmu. Rezultati prikazani u ovom istraživanju dobiveni na velikom uzorku opće populacije u Republici Hrvatskoj odgovaraju onima dobivenim u sličnim istraživanjima u svijetu. Religioznost, posebice vjerovanje u Božju volju i sudjelovanje u religio-

³¹ Usp. Benjamin BEIT-HALLAHMI, Religion, religiosity, and gender, u: Carol EMBER – Melvin EMBER, *Encyclopedia of sex and gender*, New York, 2004., 117-127.

³² Usp. Alan MILLER – John HOFMANN, Risk and religion: An explanation of gender differences in religiosity, 63-75.

znim društvenim aktivnostima, pokazuje snažniju povezanost sa smanjenjem straha od smrti kod žena nego kod muškaraca, što također odgovara sličnim svjetskim istraživanjima. Dobiveni rezultati objašnjavaju se većim religijskim angažmanom žena, njihovom emocionalnom povezanošću s religijskim učeljima i društvenim ulogama njegovateljica, što im omogućava da kroz religiju pronalaze utjehu i osjećaj svrhe. Nasuprot tomu, muškarci se manje oslanjaju na religijske okvire za suočavanje s egzistencijalnim strahovima, što objašnjava slabiju povezanost između religioznosti i straha od smrti u njihovu slučaju.

Abstract

FEAR OF DEATH IN RELATION TO GENDER AND FACTORS OF RELIGIOSITY

Antun VOLENIK

Faculty of Philosophy and Religious Studies, University of Zagreb
Jordanovac 110, HR – 10000 Zagreb
a.volenik@ffrz.hr

Andrija PISKAĆ

Faculty of Philosophy and Religious Studies, University of Zagreb
Jordanovac 110, HR – 10000 Zagreb
apiskac86@gmail.com

The paper explores the relationship between death anxiety, religiosity, and gender. The research involved 631 participants from Croatia, and the results indicate that women report significantly higher levels of death anxiety compared to men. The study also examines the correlation between death anxiety and various dimensions of religiosity (God's will, religious beliefs, social behaviour, and ritualistic religiosity), as well as life satisfaction. Among men, weaker correlations are observed between death anxiety and these variables, while in women, all correlations are negative and statistically significant. These findings confirm the existence of gender differences in death anxiety and highlight the complexity of the relationship between religiosity and death anxiety.

Key words: death anxiety, religiosity, gender differences, life satisfaction.